

Рассмотрены теоретические подходы к пониманию содержания принципа равенства в конституционном праве Украины, определено его место в системе принципов права.

The theoretical goings near understanding of maintenance of principle of equality in a constitutional law of Ukraine are considered, its location in the system of legal principles is determined.

УДК 343.138

О. Б. Загурський

ПРИНЦИПИ СУЧАСНОЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Досліджено правову природу принципів (засад) сучасної кримінальної процесуальної політики України, визначено їх класифікацію та характеристику. Сформульовано пропозиції щодо удосконалення кримінального процесуально-го законодавства в контексті сучасної кримінальної процесуальної політики України.

У зв'язку з прийняттям 13 квітня 2012 р. нового КПК України значної актуальності набули питання необхідності дослідження правової природи нових принципів сучасної кримінальної процесуальної політики України. Для глибокого усвідомлення кримінальної процесуальної політики України необхідно звернутися до її принципів, які виражають основні тенденції у сфері регулювання кримінальних процесуальних відносин, відображають основний зміст і спрямованість кримінальної процесуальної політики, впливають на реалізацію принципів кримінального провадження.

У кримінальній процесуальній науці предметом наукових досліджень були, в основному, принципи кримінального процесу, які досліджували зарубіжні та українські вчені: С. А. Альперт, О. М. Бандурка, В. П. Бож'єв, Ю. М. Грошевий, Т. М. Добровольська, П. С. Елькінд, О. М. Ларін, В. Т. Маляренко, М. М. Михеєнко, Т. М. Мірошніченко, Я. О. Мотовіловкер, В. В. Назаров, С. В. Слінько, М. С. Строгович, В. М. Тертишником та ін. Проте питання принципів кримінальної процесуальної політики ще не були предметом самостійного наукового дослідження, окремим його аспектам були присвячені праці радянських, українських та зарубіжних учених-процесуалістів: О. І. Александрова, С. С. Алексеева, М. А. Беляєва, В. С. Зеленецького, О. І. Коробєєва, М. А. Цвік, О. З. Челохсаєва та ін.

Метою нашого дослідження є формулювання авторських підходів щодо розуміння правової природи принципів сучасної кримінальної процесуальної політики України, їх класифікації, особливостей взаємозв'язку принципів (засад) кримінального провадження та принципів сучасної кримінальної процесуальної політики України.

Досліджуючи особливості кримінальної процесуальної політики, О. І. Александров, взагалі не розглядає таку категорію, як «принципи кримінальної процесуальної політики». Він вважає, що «найбільш суттєві риси кримінального процесу визначаються його принципами. Основні засади кримінального процесу визначають побудову і функціонування кримінального судочинства, і, ставши нормами права, вони звернені до державних органів і осіб, які беруть участь у кримінальному процесі, як обов'язкові вимоги і дозволи для дотримання і використання. Відступлення від них грозить руйнуванням системи кримінального процесу і тому є недопустимим» [1, с. 418].

На думку О. З. Челохсаєва «кримінальна процесуальна політика держави формується за допомогою ідейно-владного вираження волі керівництва держави і її закріплення в принципах кримінального процесу. Стосовно принципів кримінального процесуального права необхідно говорити про кримінальну процесуальну політику (ідеологію) російської держави як одного з різновидів правової політики» [2, с. 6].

В. С. Зеленецький виділяє такі принципи кримінальної процесуальної політики:

1) принцип територіальної масштабності і змістовної цілісності політики; 2) принцип багатовекторності і функціональної предметності; 3) принцип законності; 4) принцип обґрунтованості; 5) принцип соціальної доцільності; 6) принцип прикладної реальності; 7) принцип правового гуманізму; 8) принцип предметної конкретності; 9) принцип прогресивності; 10) принцип науковості; 11) принцип стабільності; 12) принцип доброякісності [3, с. 95].

На нашу думку, до принципів сучасної кримінальної процесуальної політики України слід віднести: 1) принцип законності; 2) принцип соціальної обумовленості; 3) принцип наукової обґрунтованості; 4) принцип (засада) доцільності; 5) принцип гуманізму; 6) принцип демократизму; 7) принцип справедливості; 8) принцип комплексності; 9) принцип правового менталітету; 10) принцип відповідності міжнародним стандартам.

Принцип законності виражений безпосередньо в нормах Конституції України [4] (ст. 6, 8, 19, 57, 68), у ст. 9 нового КПК України: «під час кримінального провадження суд, слідчий суддя, суддя, прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий, інші службові особи державної влади зобов'язані неухильно додержуватися вимог Конституції України, цього Кодексу, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, вимог інших актів законодавства» [5].

Так, В. І. Борисов зазначає, що «у теперішній час в Україні лише формуються підходи щодо оцінки якості законодавства, які мають все ще незавершений характер, хоча відомо, що для будь-якої країни ефективність боротьби зі злочинністю визначається

значною мірою якістю законодавства, що є сутнісною складовою державної політики такої боротьби» [6, с. 14].

Принцип законності поширюється на всі сторони і сфери дії кримінальної процесуальної політики, включаючи правотворчу і правозастосовчу діяльність та особливі форми її реалізації. Зокрема, В. С. Зеленецький вважає, що «не викликає сумнівів, що вимогам законності і доцільності повинні відповідати не тільки вже існуюча політика, але й ті процеси, які пов'язані з формуванням нової політики, в тому числі і кримінально-процесуальної» [3, с. 97].

Принцип соціальної обумовленості. Соціальне призначення кримінальної процесуальної політики може бути розкрито тільки шляхом аналізу встановленої в кримінальному процесуальному законодавстві процесуальної форми як індикатора політичного й економічного устрою суспільства. Соціальна обумовленість кримінальної процесуальної політики відбиває і визначає становище особи в суспільстві, ступінь індивідуальної свободи.

На думку В. Я. Тація, «зміцнення ролі суду в кримінальному процесі, реформування системи досудового слідства, поширення змагальності й забезпечення прав учасників судочинства – це проблеми, від вирішення яких залежить не тільки техніко-юридичний зміст чинного законодавства України, а і його соціальна спрямованість» [7, с. 221].

Згідно з Концепцією реформування кримінальної юстиції України, затвердженою указом Президента України від 8 квітня 2008 р. № 311/2008, «нові підходи у сфері кримінального судочинства мають кардинально змінити умови забезпечення прав людини, сформулювати переконаність особи й суспільства в дієвості принципу верховенства права, підвищити рівень довіри громадян України до інститутів влади загалом і до органів та установ системи кримінальної юстиції зокрема» [8].

Зокрема, І. Б. Михайловська вважає, що «позитивна сторона діючого законодавчого формулювання соціального призначення кримінального судочинства полягає, по-перше, в тому, що вона позбавляє нормативного ґрунту тези про боротьбу зі злочинністю як мету процесуальної регламентації функціонування кримінальної юстиції. По-друге, сам термін «захист» ніби протипоставлений «карним (кримінальним) погрозам» кримінального закону. По-третє, з урахуванням практики, яка склалася десятиліттями (насамперед управлінської), законодавець спробував змінити ситуацію негативного відношення до припинення кримінального переслідування і виправдання підсудного [9, с. 115].

На нашу думку, соціальне призначення кримінальної процесуальної політики полягає в тому, що вона визначає способи вирішення конфлікту між особою і владою, тобто між порушником кримінально-правової заборони і державою, яка встановлює таку заборону. При цьому соціально значущим є не тільки результат вирішення конфлікту (застосування чи незастосування норм

матеріального права), але й процедура його вирішення (істотне порушення кримінального процесуального закону).

Принцип наукової обґрунтованості означає, що кримінальна процесуальна політика виражається на основі глибокого наукового пізнання закономірностей юридичної природи кримінального судочинства, аналізу кримінальних процесуальних відносин у сфері досудового розслідування, судового розгляду і вирішення кримінального провадження, прогнозування змін до кримінального процесуального законодавства, дослідження факторів, які впливають на ефективність кримінальної процесуальної політики.

Даний принцип відбиває специфічну місію юридичної науки, яка покликана служити інтересам суспільства і, як наслідок, особі, самореалізація якої відбувається на основі використання прав і свобод, установлених і гарантованих діючим кримінальним процесуальним законодавством. Так, із 1 січня 2008 р. в Інституті вивчення проблем злочинності АПрН України розпочато фундаментальне дослідження «Теоретичні основи забезпечення якості кримінального законодавства та правозастосовчої практики», теоретична та практична значущість якого полягає в тому, що отримані під час роботи над проектом висновки повинні стати важливим внеском як у теорію кримінального, кримінально-процесуального і кримінально-виконавчого права, так і в практику застосування положень зазначених галузей права, що дозволить, у свою чергу, сформулювати конкретні рекомендації щодо вдосконалення кримінального, кримінально-процесуального і кримінально-виконавчого законодавства у напрямку підвищення ефективності законодавчого забезпечення боротьби зі злочинністю та практики його боротьби [6, с. 17–18].

На думку О. М. Костенка, «очевидно, що в Україні, як і в інших країнах, має відбуватися процес «науковізації» правосуддя. Міф про те, що наука може позбавити суддю незалежності, має бути розвіяний... «Науковізація» судочинства сприятиме реалізації принципу незалежності суддів, тому що справді незалежним від будь-чийого свавілля суддя може бути лише тоді, коли буде здатним приймати правильне рішення з тих чи інших проблем, які перед ним постають. А саме сприяти правильному вирішенню проблем і є призначенням науки, в тому числі і юридичної» [10, с. 13–14].

Принцип доцільності означає, що нова кримінальна процесуальна політика повинна переслідувати визначену мету, під якою слід розуміти забезпечення неухильного дотримання прав та свобод особи під час кримінального провадження відповідно до вимог Конституції України, міжнародних договорів, з урахуванням практики Європейського суду з прав людини.

Під принципом доцільності можна також розуміти обґрунтованість запровадження в національній кримінальній процесуальній нормі та інститутів континентальної та англосаксонської правових систем.

Варто зауважити, що принцип доцільності може діяти тільки в рамках законності і не може їй суперечити. Саме в законі закладаєна можливість його доцільного застосування. В той же час порушення закону ніколи не може бути доцільним, оскільки підриває правову основу кримінальної процесуальної політики і, як наслідок, державної правової політики боротьби зі злочинністю.

Принцип гуманізму. Кримінальна процесуальна політика повинна визначати таку форму гармонізації відносин між особою і державою, за якої оптимально враховуються і забезпечуються не тільки інтереси боротьби зі злочинністю, але й законні інтереси і права особи. Гуманізація кримінально-процесуальної політики, в першу чергу, пов'язана з побудовою в Україні правової держави.

Гуманна кримінальна процесуальна політика – це атрибут правової держави, яка ставить у центр суспільного життя людину, її потреби, інтереси, права і свободи. Невід'ємні права людини набувають у правовій державі безпосереднього юридичного значення, а їх дотримання стає головною метою як правотворчої, так і правозастосовчої діяльності.

Так, згідно з Конституцією України «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави» [4]. Аналогічні положення містяться в ст. 8 («Верховенство права») та ст. 11 («Повага до людської гідності»), ст. 17 («Презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини») нового КПК України [5].

Таким чином, принцип гуманізму в кримінальній процесуальній політиці слід визначити як встановлення в текстах закону гарантій людини і громадянина на людське поводження і заборона будь-яких дій, які принижують честь і гідність, спричиняють їй фізичні і моральні страждання, а також заборона тортур та іншого насильства, забезпечення права на поводження з особою як невинуватою доти, поки обвинувальний вирок суду не набуде чинності.

Принцип демократизму, виражений в Конституції України, виявляється в кримінальній процесуальній політиці в тому, що в її виробленні і здійсненні беруть участь громадські об'єднання (політичні партії і громадські організації), трудові колективи і громадяни. Так, 14 жовтня 2009 р. Кабінет Міністрів України прийняв рішення про винесення проекту КПК України на широке громадське обговорення, яке тривало до 2 листопада 2009 р. А також у тому, що вона служить меті захисту основних прав і свобод людини; в тому, що кримінальна процесуальна політика повинна здійснюватися на демократичних засадах.

Згідно із Законом України від 1 липня 2010 р. № 2411-VI «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» до основних засад внутрішньої політики у сфері розбудови державності та у сфері формування інститутів громадянського суспільства є:

– розвиток демократії шляхом удосконалення механізму державного управління, здійснення парламентського контролю;

- утвердження громадянського суспільства як гарантії демократичного розвитку держави;
- проведення регулярних консультацій з громадськістю з важливих питань життя суспільства і держави [11].

Принцип справедливості. На думку Ю. М. Грошевого, «справедливість – одночасно і правовий принцип, і морально-етична категорія. У сукупності зі свободою та вимогами рівності вона являє собою дійовий соціальний фактор, який нормує, впорядковує кримінально-процесуальний закон, визначає сутність правозахисних механізмів (наприклад, функцію судового контролю). Проте категорія справедливості та рівності тісно пов'язані. Справедливість немислима без рівності та полягає не тільки в ній, а й у соціально виправданій нерівності у відповідних ситуаціях» [12, с. 140].

Даний принцип впливає з аналізу таких нормативно-правових актів: Концепції вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів, схваленої указом Президента України від 10 травня 2006 р. № 361/2006: «забезпечення доступного і справедливого судочинства, прозорості в діяльності судів, оптимізації системи судів загальної юрисдикції» [13]; Концепції реформування кримінальної юстиції України, затвердженої указом Президента України від 8 квітня 2008 р. № 311/2008: «забезпечення ефективності кримінального судочинства та відповідності процедур досудового і судового провадження меті та завданням кримінальної юстиції; рівність усіх перед законом та процесуальна рівність сторін у кримінальному провадженні» [8]; Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» від 1 липня 2010 р. № 2411-VI: «однією з основних засад політики у сфері розбудови державності є забезпечення справедливого і доступного судочинства» [11].

Принцип справедливості кримінальної процесуальної політики знайшов своє відображення у ст. 10 («рівність перед законом і судом»), ст. 21 («доступ до правосуддя та обов'язковість рішень суду») нового КПК України [5].

Принцип комплексності означає, що кримінальна процесуальна політика вимагає реалізації цілого комплексу взаємопов'язаних заходів економічного, соціального, ідеологічного, організаційного і виховного характеру. Зокрема, В. І. Борисов вважає, що «вирішення проблеми створення ефективної законодавчої системи протидії злочинності в Україні на сучасному етапі розвитку нашої держави зумовлює необхідність вироблення конкретних рекомендацій стосовно якості законодавства, що повинно забезпечити як подальше удосконалення Кримінального кодексу, так і роботу над іншими суміжними законами. Враховуючи комплексність проблеми ..., значна увага відводиться також розробці показників якості правозастосовчої діяльності, у тому числі у сфері розкриття і розслідування злочинів» [6, с. 15].

Принцип правового менталітету. На думку С. М. Стахівського, «правова політика повинна проводитися як державницька, незалежно від фінансової чи іншої підтримки Департаменту США чи будь-яких інших країн з цього приводу. Однозначно, що імплементації підлягають ті правові положення, які не суперечать духові і правовим традиціям (культури) українського народу» [14, с. 57].

Політична свідомість є своєрідним різновидом суспільної свідомості, що відображає політичне буття суспільства в усій його різноманітності. Оскільки політика є доцільною діяльністю, то вона потребує формування у громадян відповідних уявлень і знань про політичну дійсність, усвідомлення своїх домагань, визначення цілей і завдань, а також засобів і методів їх досягнення.

Правова система України відрізняється від правової системи країн Європейського Союзу, перш за все людським фактором, а цей фактор визначається соціальною культурою громадян, які творять законодавство і які його застосовують. Правова реформа не може відбуватися без «реформування» правової культури громадян України. А останнє означає узгодження волі і свідомості громадян України із законами природного права, як це сьогодні має місце у Швеції, Німеччині чи Японії [10, с. 18].

Принцип відповідності міжнародним стандартам відображений у таких нормативно-правових актах:

– Концепції вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів, схваленої указом Президента України від 10 травня 2006 р. № 361/2006: *«становлення в Україні судівництва як єдиної системи судового устрою та судочинства, що функціонує на засадах верховенства права відповідно до європейських стандартів і гарантує право на справедливий суд»* [13];

– Концепції реформування кримінальної юстиції України, затвердженої указом Президента України від 8 квітня 2008 р. № 311/2008: *«відповідність нормативних актів з питань функціонування кримінальної юстиції вимогам міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також удосконалення кримінальних процесуальних норм і суміжного законодавства, в тому числі з урахуванням світового досвіду»* [8];

– Законі України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» від 1 липня 2010 р. № 2411-VI: *«сумлінне виконання взятих на себе міжнародних зобов'язань; пріоритет загальновизнаних норм і принципів міжнародного права перед нормами і принципами національного права»; «забезпечення дотримання міжнародних стандартів незалежності суддів»; «підтримка зміцнення ролі міжнародного права у міжнародних відносинах, забезпечення дотримання та виконання чинних, вироблення нових принципів і норм міжнародного права»* [11].

На думку О. М. Костенка, «проблема узгодження українського права з правом країн Європейського Союзу – це передусім проблема

узгодження соціальної культури громадян України з соціальною культурою громадян ЄС. І особливо актуальною у зв'язку з цим є проблема узгодження української правової доктрини з правовою доктриною, на якій засноване право ЄС» [10, с. 18].

Практичне значення принципів кримінальної процесуальної політики допомагає правильно сформулювати кримінальне процесуальне законодавство, яке лежить в її основі, забезпечити його єдність і ефективність. Зміст кримінального процесуального законодавства повинен визначатися принципами кримінальної процесуальної політики. Дані принципи повинні сприяти правильному застосуванню кримінального процесуального закону, не допускати слідчих та судових помилок під час його застосування, забезпечити прийняття законного, об'єктивного, вмотивованого та справедливого судового рішення.

На нашу думку, ст. 7 нового КПК України від 13 квітня 2012 р. необхідно доповнити ч. 2, виклавши її в такій редакції: «Значення загальних засад кримінального провадження полягає в тому, що їх порушення є безумовною підставою для визнання прийнятого процесуального рішення або проведеної процесуальної дії незаконними, а отриманої інформації – такою, що не має доказового значення».

Список літератури: 1. Александров А. И. Уголовная политика и уголовный процесс в российской государственности: история, современность, перспективы, проблемы / А. И. Александров. – СПб.: Изд-во С.-Петербурга. гос. ун-та, 2003. – 562 с. 2. Челохсаев О. З. Современная уголовно-процессуальная политика : автореф. дис. на соиск. науч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / Челохсаев Олег Заурович. – М., 2009. – 26 с. 3. Зеленецкий В. Принципы современной уголовно-процессуальной политики Украины / В. Зеленецкий // Юридичний Радник. – 2007. – № 5. – С. 95–100. 4. Конституція України : від 28 черв. 1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/254к/96-вр>. 5. Кримінальний процесуальний кодекс України : від 13 квіт. 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651a-17>. 6. Борисов В. І. Дослідження Інститутом вивчення проблем злочинності АПрН України якості законодавства та правозастосовчої діяльності у сфері боротьби зі злочинністю / Борисов В. І. // Матеріали наукової конференції «Теоретичні основи забезпечення якості кримінального законодавства та правозастосовчої діяльності у сфері боротьби зі злочинністю», 15 трав. 2009 р. / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого ; Ін-т вивчення проблем злочинності АПрН України ; [редкол.: В. І. Борисов (голов. ред.) та ін.]. – Х. : Право, 2009. – С. 14–18. 7. Тацій В. Боротьба зі злочинністю на початку ХХІ ст. – проблема сьогодення / В. Тацій // Щорічник українського права : зб. наук. пр. – № 1. – 2009. – С. 215–228. 8. Концепція реформування кримінальної юстиції України [Електронний ресурс] : затв. указом Президента України від 8 квіт. 2008 р. № 311/2008. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/311/2008>. 9. Михайловская И. Б. Социальное назначение уголовной юстиции и цель уголовного процесса / И. Б. Михайловская // Государство и право. – 2005. – № 5. – С. 111–118. 10. Костенко О.

«Натуралістична» юриспруденція і правова реформа в Україні / Олександр Костенко // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2008. – № 4. – С. 12–20. **11.** Про засади внутрішньої і зовнішньої політики : закон України від 1 лип. 2010 р. № 2411-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17>. **12.** Грошевий Ю. Деякі проблеми кримінально-процесуальної теорії / Ю. Грошевий // Вісник Академії правових наук України. – 2004. – № 3 (38). – С. 134–145. **13.** Концепція вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів [Електронний ресурс] : схвал. указом Президента України від 10 трав. 2006 р. № 361/2006. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361/2006>. **14.** Стахівський С. Новий Кримінально-процесуальний кодекс України / С. Стахівський // Право України. – 2008. – № 4. – С. 55–58.

Надійшла до редколегії 05.11.2012

Исследована правовая природа принципов современной уголовной процессуальной политики Украины, определена их классификация и характеристика. Сформулированы предложения относительно усовершенствования уголовного процессуального законодательства в контексте современной уголовной процессуальной политики Украины.

The legal nature of principles of modern criminal procedure policy of Ukraine is investigational, their classification and description are determined. Suggestions for to the improvement of criminal judicial legislation in the context of modern criminal procedure policy of Ukraine are set forth.

УДК 343.21

О. О. Книженко

КОНСТРУЮВАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ САНКЦІЙ: ПРИЙОМИ ТА ПРАВИЛА ЮРИДИЧНОЇ ТЕХНІКИ

Розглянуто проблемні питання побудови кримінально-правових санкцій. Кримінально-правову санкцію розглянуто як своєрідну юридичну конструкцію. Проаналізовано та визначено правила й прийоми юридичної техніки, які використано законодавцем під час встановлення санкцій. Запропоновано на законодавчому рівні закріпити усталені правила вибору санкцій.

Питання відповідальності за вчинений злочин завжди привертало увагу не тільки правників, а й слугувало предметом дискусій серед філософів, публіцистів та політиків. Особливої гостроти воно набуває у зв'язку з прийняттям указу Президента України від 08.04.2008 № 311, яким було затверджено Концепцію реформування кримінальної юстиції України, що сформувала нові підходи у сфері кримінальної відповідальності та кримінального судочинства, оскільки згідно з її положеннями кримінально карані діяння мають поділятися на злочини та кримінальні проступки.